

Колірна виразність як особливість системного живописного мислення майбутніх фахівців образотворчого мистецтва під час професійної підготовки в педагогічному університеті

*Тетяна Паньок,
Дмитро Чаус*

У сучасних умовах реформи вищої освіти однією з важливих проблем є підготовка фахівців образотворчого мистецтва в педагогічних університетах, які інтегрують сучасні тенденції у мистецтво й освіту, підтримують традиції, створюють нові твори, які відображають національну ідентичність, застосовують живописні вміння та навички у творчій та педагогічній роботі, а також, безсумнівно, відіграють ключову роль у збереженні та популяризації української спадщини, що є важливим для загального культурного і соціального розвитку держави.

Зазначимо, що всі мистецькі професії є важливою частиною креативної економіки, яка швидко зростає у всьому світі, а особливо це стосується майбутніх фахівців образотворчого мистецтва, які можуть працювати у різних секторах, таких як шкільна освіта, гурткова робота, образотворче мистецтво, реклама, медіа, видавнича справа тощо, тим самим сприяючи економічному розвитку країни через створення інноваційних продуктів та послуг тощо.

Розуміння значущості підготовки фахівців з образотворчого мистецтва дозволяє краще оцінити важливість вивчення ключових елементів художньої діяльності, одним із яких є колористичне бачення. Колористика відіграє фунда-

ментальну роль у мистецтві, адже колір є потужним інструментом для вираження емоцій, створення настрою та передачі змісту твору.

У мистецтві, де важливий кожен штрих, колористична виразність в картині стає одним з основних показників професіоналізму художника. Вміння працювати з кольором не тільки розширює можливості художнього вираження, але й сприяє розвитку креативного мислення та інноваційного підходу в мистецтві. Фахівці, які володіють глибокими знаннями колористики, здатні створювати твори, що мають сильний візуальний та емоційний вплив, чим і сприяють формуванню багатой культурної спадщини держави.

Тож у ході професійної підготовки в педагогічних університетах майбутні фахівці образотворчого мистецтва здобувають не тільки високий рівень мистецької та педагогічної майстерності, але й розвивають сферу колористичного бачення, вчать сприймати колір та відтворювати його в академічних та творчих роботах.

Зазначимо, що колірна виразність є однією з ключових особливостей системного живописного мислення, яку мають розвивати майбутні фахівці образотворчого мистецтва під час професійної підготовки в педагогічному університеті.

Володіння кольором не тільки розширює можливості художнього висловлення, але й формує більш глибоке розуміння взаємодії між формою, простором і світлом. Системне мислення в живописі дозволяє майбутнім фахівцям образотворчого мистецтва комплексно сприймати колір як невід'ємний компонент виразності твору, що впливає на емоційне та естетичне сприйняття глядача. Зважаючи на це, колористичне навчання стає важливим аспектом професійної підготовки, сприяючи формуванню у майбутніх фахівців образотворчого мистецтва здатності до вільного експериментування та творчого підходу до використання кольору в художній практиці. Цей процес включає не лише технічні навички, а й розвиток аналітичного мислення, необхідного для глибокого розуміння закономірностей кольору та їх застосування в різних умовах. Тож розвиток системного живописного мислення стає усвідомленою потребою професійної освіти.

гляд наукової літератури дозволив проаналізувати низку досліджень, що стосуються питань кольорової виразності, властивостей кольору та вивчення аспектів, зорового сприйняття кольору та закономірностей його взаємодії під час професійної підготовки майбутніх фахівців образотворчого мистецтва [6–8].

Різномасштабні проблеми викладання професійних дисциплін для фахівців образотворчого мистецтва висвітлені у дослідженнях Л. Бичкової, В. Гриньової, О. Кайдановської, О. Музики, Т. Паньок, І. Пастира, М. Пічура, М. Резніченка, О. Сиви, Г. Сотської, О. Шевнюк.

О. Капран у своїх дослідженнях приділяє увагу питанням розробки змісту і методики вдосконалення колористичної підготовки студентів художньо-педагогічних спеціальностей, створенню нових моделей навчання, націлених на формування професійних навичок. Обґрунтовує необхідність застосування принципів системного підходу в теорії і практиці навчання кольорознавству [1]. Проте

дослідниця не зосереджує увагу на розвитку колірної виразності в процесі формування системного живописного мислення майбутніх фахівців образотворчого мистецтва.

Т. Паньок у дослідженні «Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті» на основі архівних матеріалів обґрунтувала процес становлення живописних шкіл художньо-педагогічних факультетів Харкова, Києва, Одеси; виявила провідні тенденції, зміст педагогічної і живописної підготовки, виокремила наукову цінність педагогічних теорій, еволюцію світоглядної моделі вищої художньо-педагогічної освіти, розуміння її як цілісного художньо-педагогічного явища, національного і самостійного своєю суттю [5].

Нам імпонує думка І. Мужикової про потребу в адаптуванні традиційно усталеної системи підготовки майбутніх фахівців з образотворчого мистецтва у педагогічних університетах до нормативних та організаційних змін у сфері вищої освіти, до перспектив розвитку професії та очікувань суспільства. Науковець розглядає методичну підготовку як процес, спрямований на послідовне формування колористичного бачення у студентів, здатності до практичної художньої діяльності, оволодіння живописною грамотою на рівні, необхідному для сприймання, оцінки та створення художнього образу [4, с. 146].

Проте такому важливому аспекту як розвиток колористичного бачення і колірної виразності під час формування системного живописного мислення в зазначених дослідженнях було надано мало уваги.

Мета статті полягає в розкритті теоретичних засад формування системного живописного мислення майбутніх фахівців образотворчого мистецтва через опанування колірної виразності під час професійної підготовки в педагогічному університеті.

У формуванні системного живописного мислення майбутніх фахівців образотвор-

чого мистецтва першорядне значення має розуміння ними поняття колірної виразності в живописі. «Виразність», з художньої точки зору, визначається як якість твору мистецтва, коли художник відображає в картині саму сутність явища, його характерні особливості. Виразність становить головну внутрішню основу образу, а виразність кольору — головну внутрішню основу колориту картини.

Разом з тим звернемо увагу, що кольорам властива певна виразність, яка не є результатом асоціації та не є перенесенням символіки кольору, а виступає як якість, що належить самому кольору. Досвід кольоросприйняття має схожість з емоційним досвідом або відчуттям афекту. Як і колір, емоція викликає лише певне ставлення, що характеризується двома полюсами — приємне і неприємне, а також такими протилежними станами, як напруга і розрядка, збудження та пригніченість тощо. Для реакцій на колір характерна інертність сприймаючого суб'єкта і безпосередність досвіду. Виразні якості кольору впливають на пасивно сприймаючий мозок, тобто при сприйнятті кольору дія виходить з об'єкта і тим самим впливає на людину. Коли колір і враження від нього не збігаються, колір справляє дисонуюче, рухливе, нереальне та швидкоплинне враження.

Факт перетворення матеріальної даності форми та кольору у віртуальну вібрацію дає художнику можливість висловити те, чого не можна передати словами. Відомо, що сприйняття пов'язане з мисленням і пізнавальною діяльністю. Колір, як і форма, виконує дві найбільш характерні функції сприйняття: передає виразність і дозволяє нам шляхом зіставлення об'єктів і подій придбати про них певні знання.

Особливо виразно виступає зв'язок сприймання з діяльністю в роботі художника, де процес художнього зображення і процес кольоросприйняття утворюють взаємодіючу єдність. Визначимо, що основу колірної виразності становить зорове

сприйняття, яке обумовлене не тільки відчуттям, що зачіпає емоційну та інтелектуальну сферу особистості, але й усім її минулим досвідом. Внаслідок цього формування системного живописного мислення майбутніх фахівців образотворчого мистецтва у процесі професійної підготовки включає розуміння сутності явища колірної виразності і використання цих якостей у живописних роботах, що вимагає спеціального вивчення особливостей зорового сприйняття кольору, включаючи фізичні та психологічні стимули.

Зазначимо, що наука про колір базується в основному на фізиці, психофізиці і психології. Учені при вивченні кольору виділяють два основних аспекти сприйняття: активність мозку та функцію очей, яка базується на фізичних законах. Сприйняття кольору людиною з фізичної точки зору ґрунтується на властивостях та особливостях світла, яке взаємодіє з сітківкою ока. Наукове дослідження реакції зорового механізму в таких умовах відноситься до області психофізики. Поза її межами знаходиться психологічна сфера, що вивчає різноманітні впливи світла та кольору на свідомість [6–8].

Під час формування системного живописного мислення у майбутніх фахівців образотворчого мистецтва важливого значення набуває вивчення кольору як унікального, інтегрованого явища. Розглянемо більш детально його аспекти та властивості:

1. Колірний тон — це якість кольору, що прирівнює його з одним із кольорів спектру. Уточнимо, що ахроматичні кольори не мають колірному тону, бо колірний тон відображає специфічні особливості певного кольору. І залежить від хвильового складу світла, що відбивається від поверхні. Тому колір можна розглядати як якісну характеристику, яку можна виразити у відповідних одиницях і визначити за допомогою довжини хвилі монохроматичного випромінювання. Крім того, колірний тон, незалежно від інших характеристик кольору, має значні композиційні можливості: на основі визначення

ного набору колірних тонів і їх комбінацій можна створити яскраву, виразну композицію, а зміною відтінків тону можна активно впливати на емоційний вимір композиції.

2. Світлота кольору визначається тим, наскільки він відрізняється від чорного. Ця характеристика залежить від яскравості подразника і чутливості наших очей. У мистецтві та художньому аналізі термін «світлота» часто замінюють поняттям «тон», який одночасно відображає і колір, і його інтенсивність. Для студентів педагогічних університетів, які вивчають живопис та методика його викладання, вміння розрізнити світлоту є важливим, оскільки це допомагає краще розуміти властивості кольорів. У художній практиці світлоту використовують при створенні монохромних композицій, що базуються на різних градаціях одного кольору, або при роботі з кольоровими композиціями, які поєднують кольори різної світлоти.

3. Насиченість кольору — це відмінність від ахроматичного за його світлотою. У теорії живопису цей параметр можна розглядати як ступінь кольоровості фарб у порівнянні з ахроматичним кольором. Насиченість кольору змінюється залежно від його світлоти; при цьому більш яскравий колір зазвичай сприймається як більш насичений. У живописних композиціях рівномірність насиченості та світлоти всіх кольорів забезпечує їхнє гармонійне поєднання та полегшує розрізнення кольорів за ступенем насиченості.

4. Чистота кольору визначається часткою чистого спектрального кольору у його загальній яскравості, тобто відсутністю домішок інших кольорів або відтінків. Усі спектральні кольори мають чистоту, що дорівнює одиниці, незалежно від їхньої насиченості. Найбільш насиченим серед них є синій колір, а найменш насиченим — жовтий.

Кольори можуть втрачати свою чистоту через змішування з білим (стають холоднішими), чорним (втрачають яскравість і стають похмурими), сірим (втрачають насиченість) і відповідним додат-

ковим кольором (утворюються складні відтінки сірого).

Як ми вже зазначали, крім своєї біологічної функції колір має у своєму арсеналі надзвичайну силу емоційного впливу на психіку людини. Колір може викликати різні естетичні переживання, він тішить, гнітить, заспокоює або дратує. Для формування системного живописного мислення майбутніх фахівців образотворчого мистецтва в педагогічному університеті великого значення має знання особливостей емоційно-психологічного впливу колірної виразності на людину у світлі проблеми колірної асоціації та колірної синестезії. Наприклад, червоний колір збуджує та активізує, а синій — заспокоює та загальмовує. Але це — примітивний, схематичний аналіз взаємодії кольору. Слід зазначити, що вплив кожного кольору залежить від ставлення людини до нього. Індивідуальні переваги кольору не залежать від психологічного впливу кольорів. Колір може сприйматися як приємний чи неприємний, може подобатися чи ні, але вплив на психіку залишається незмінним. Мова кольору інтернаціональна. Отже, колір у живописі є однією з провідних складових частин композиції та художньо-виразним засобом, найважливішим способом передачі художником своєї ідеї, задуму і, водночас, засобом самовираження особистості, власного розуміння довкілля.

Одним з головних завдань при формуванні системного живописного мислення є розвиток і сприйняття колірної виразності у майбутніх фахівців образотворчого мистецтва. Досягнення колірної виразності на заняттях з живопису буде валідним, якщо зосередити увагу здобувачів освіти на чотирьох типах колірної гармонії, таких як:

- ізохромія — композиція в одній кольоровій плямі, тоні;
- хомеохромія — композиція в межах малого інтервалу;
- мерохромія — композиція, де кольори підпорядковані одному головному кольору;

- пойкилохромія — метод повного дроблення колірних мас, велика різноманітність кольору.

На заняттях живописом завдання ставляться таким чином, щоб здобувачі не тільки дізналися, а й відчули різні колірні гармонії (ізохромія, хомеохромія, мерохромія, пойкилохромія). Наприклад, з цією метою на другому курсі вводиться так званий декоративний живопис. Це дозволяє методично та продуктивно будувати роботу з освоєння закономірностей змінності кольорів, навчити майбутніх фахівців образотворчого мистецтва виявляти колірну виразність у постановках.

Таким чином, професійність майбутніх фахівців образотворчого мистецтва визначається наявністю двох основних якостей: це системне живописне мислення та вміння зобразити за допомогою кольору та його виразності необхідний об'єкт, що у свою чергу передбачає, з одного боку — вміння мислити образно, володіння розвиненим об'ємно-просторовим сприйняттям довкілля, а з іншого боку — наявність розвиненого кольорового бачення, вміння оперувати колірною виразністю для досягнення необхідного психологічного настрою та впливу.

Майбутні фахівці образотворчого мистецтва повинні вміти орієнтуватися в способах кольорового синтезу, оскільки колористична діяльність безпосередньо пов'язана з фарбами, а педагогічна — вимагає широкого діапазону знань і умінь в області кольору.

Колір стає засобом, що дозволяє майбутнім фахівцям образотворчого мистецтва пізнати систему світосприйняття та світорозуміння. Освоюючи колірну виразність у живописі, здобувачі здатні висловити у творчих роботах емоційне, виразне ставлення до довкілля, до об'єктів зображення. Психолого-педагогічні процеси, що лежать в основі розвитку здібностей до колірної виразності, відбуваються на основі взаємодії різних відчуттів та емоцій, які представлені розвитком образного, художнього мислення. Під впливом творчості цей процес стає активним і

продуктивним. Таким чином, пізнання та відображення безпосередньо пов'язані з чуттєвими аналізаторами. Адже на основі цього у здобувачів формуються розуміння різних просторових, фізичних, фактурних, об'ємних та площинних характеристик про предмет дослідження. Чим більший практичний досвід мають майбутні фахівці образотворчого мистецтва, тим більш цілісними і образними стають їхні твори, тим більш ґрунтовним, професійним стає їхній рівень системного живописного мислення, що відображається у колірній виразності. Майбутнім фахівцям необхідно навчитися усвідомлено використовувати можливості кольору, знати особливості його психофізіологічного впливу, силу колірного враження тощо.

Отже, необхідно зазначити, що «колірна виразність» є якістю живописного твору, яка пов'язана з умінням художника загострювати та підкреслювати характерне в зображенні, концентруючи його для досягнення естетичного впливу на глядача. Таке уміння базується на знанні закономірностей живопису, таких як колір і сполучення кольорів, колір і світло, колір і форма, колір і матеріал. До закономірностей поєднання кольорів також належать форми зіставлення кольорових поверхонь: стикання локальних кольорів; колірні градації з розмитим кордоном, що розділяються контуром; зіставлення фігури і фону; одночасний і послідовний колірний контраст; зіставлення, що викликають ефект оптичного змішування, тощо.

Розуміння цих аспектів застосування кольору сприяє накопиченню знань щодо сприйняття колірної виразності, а також вчить застосовувати отримані знання в художній практиці, аналізувати колірні явища, розуміти закони зміни предметного світу у всіх типових умовах освітлення та повітряного середовища, живописної ритміки, фактури, законів та взаємодії кольорових поєднань тощо.

Тож, під час підготовки майбутніх фахівців образотворчого мистецтва в педагогічному університеті доцільно звер-

нути увагу на аудиторні постановки, що будуються на контрастних колірних та тонових відносинах. Наприклад, світлий предмет на темному тлі, яскрава пляма кольору в оточенні м'яких кольорів, що слугує своєрідним живописним камертоном. У цьому аспекті цікавою виглядає живописна система О. Богомазова, який розробив низку формальних завдань для студентів художньо-педагогічних відділень, як-от: «розуміння руху кольору по формі» або «групу геометричних білих тіл представити розфарбованими в один колір і один тон — завдання на кольоровий рельєф» тощо [5, с. 274].

Також цікавими для майбутніх фахівців образотворчого мистецтва можуть бути завдання П. Голуб'ятників, що спрямовані на вивчення природи кольору та поступове пізнання палітри. Наприклад, виконання натюрморту в синіх кольорах з використанням різноманітних синіх фарб, як от: ультрамарин, кобальт світлий і темний, пруська синя, берлінська лазур тощо [5, с. 275]. Ці завдання розраховані на ретельне вивчення техніки тонової розтяжки кольору. Працюючи над певним кольором, майбутні фахівці вчаться психологічно відчувати найменші зміни кольору в накладанні й розгортанні фарби, а також засвоюють можливості передачі матеріальної площини предмета.

Т. Паньок у своїх дослідженнях зазначала, що великі українські художники-педагоги О. Богомазов, П. Голуб'ятників, Ф. Кричевський, К. Малевич під час викладання в Київському художньому інституті в своїй системі навчання студентів-педагогів великого значення надавали кольору як головному матеріалу, з яким працює живописець, і вчили сприймати живопис як певну систему. Художники внесли до навчальних інститутських програм методики викладання переосмислення живописної фактури твору, системне розуміння простору, виразне обґрунтування побудови форми та її зв'язок із кольором, пошуку неординарних засобів художньої виразності [5, с. 275].

Також для полегшення розуміння кольорового тону в живописі варто допомогти майбутнім фахівцям образотворчого мистецтва опанувати методику порівняння найсвітлішого з найтемнішим, кольорового з менш кольоровим, навчитися розбирати натуру по світлоті. Якщо студенти в аудиторії навчаються бачити відносини світлоти, їм легше буде розумітися на характері та силі кольору. Колірна виразність перш за все передається за допомогою передачі світлотних відносин та цілісності зображення за рахунок загального тону, що впливає на всі кольори.

Варто звернути увагу в роботах студентів на порушення природних гармоній і навчити їх зображувати конструкцію і обсяг форми, розбиваючи їх у невеликі площини. Проаналізувавши те, під яким кутом кожна площина розташована до джерела світла, можна точніше визначити, якого вона буде колірною відтінку, а отже зрозуміти її колірну виразність. У цілому, під час навчання живопису ми розглядаємо колір і тон у єдності, не просто варіюючи об'ємну форму по світлоті, а ліплячи її кольором, з урахуванням її положення у просторі.

Вправи на формування системного живописного мислення, що виконуються у процесі професійної підготовки в педагогічному університеті, будуються з урахуванням колірної виразності в художньому творі, де всі кольори або перебільшені за насиченістю, або створюється такий тональний колорит, що має чітко виражений загальний колірний тон. Цей вибір залежить від завдань, що ставляться перед початком роботи над художнім твором. Таким чином, цими завданнями можна краще розвинути почуття колірної виразності у майбутніх фахівців образотворчого мистецтва.

Отже, виснуємо, що навички застосування колірної виразності у художньому творі є першоосновою у формуванні системного живописного мислення майбутніх фахівців образотворчого мистецтва. Вивчення ними властивостей кольору та

розуміння колірної виразності дозволяє виразити не тільки форму, організувати простір, розкрити зміст картини тощо, а й досягти певного психологічного впливу на глядача, створити гармонійні та виразні композиції, використовуючи колір для передачі змісту і настрою.

Розвиток колористичного бачення дозволяє художникам використовувати колір як потужний інструмент для вираження ідей, емоцій та естетичних цінностей. Уміння грамотно працювати з кольоровою палітрою є показником високого рівня професіоналізму та художньої майстерності, що є необхід-

ним для успішної кар'єри в мистецькій сфері.

Системне живописне мислення з акцентом на колористичну виразність є невід'ємною частиною професійного становлення майбутніх фахівців, що дозволяє їм ефективно передавати ідеї, зберігати культурні традиції та впливати на розвиток суспільства. Вивчення кольору та його застосування є фундаментом, на якому базується майстерність художника, і, таким чином, має бути одним із ключових елементів у програмі підготовки майбутніх фахівців образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Література

1. Бобир О. І. Формування художньо-естетичного світобачення майбутніх художників у процесі фахової підготовки : дис. ... д-ра філософії / Ун-т ім. Альфреда Нобеля. Дніпро, 2021. 328 с.

2. Вовнянко Т. А. Суб'єктивна семантика колористичної стратегії в образотворчій діяльності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2003. 216 с.

3. Капран О. Систематизація колористичної підготовки студентів художньо-педагогічних спеціальностей // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2020. Вип. 1 (21), ч. 2. С. 82–88.

4. Мужикова І. Формування фахових компетентностей майбутніх учителів

образотворчого мистецтва у процесі методичної підготовки // Витоки пед. майстерності. 2019. Вип. 24. С. 146–151.

5. Паньок Т. В. Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ ст. Харків : Оперативна поліграфія. ФОП Здоровий Я. А., 2016. 660 с.

6. Печенюк Т. Кольорознавство. Київ : Грані-Т, 2009. 192 с.

7. Прищепко С. В. Кольорознавство : навч. посіб. ; за ред. проф. Є. Антоновича. Київ : ДАКККиМ, 2009. 358 с.

8. Стефанишин Л. Р. Поліщук Л. К. Практикум «Основи кольорознавства». Івано-Франківськ : Видав.-дизайнер. відділ ЦІТ ПНУ ім. Василя Стефаника, 2006. 79 с.

29.09.2024

Відомості про авторів:

Паньок Тетяна Володимирівна — доктор педагогічних наук, кандидат мистецтвознавства, професор, професор кафедри образотворчого мистецтва, завідувачка кафедрою образотворчого мистецтва; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: t.v.panyok@hnpnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4026-4724>; Google Scholar ; Scopus.

Чаус Дмитро Вікторович — доцент кафедри образотворчого мистецтва, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: mateyko198139@gmail.com; ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-3457-7572>; Google Scholar.